

Lluís-Xavier Flores Abat
Associació de recerca etnogràfica «Espai de So»

Als amics tortosins Jordi Gómez i Sergi Massip

Joan Moreira i Ramos (Lleida, 1878 – Tortosa, 1951) és un literat ben conegut per la seua obra de caire etnogràfic, concretament pel volum *Del folklore tortosí* (1934), una preciosa compilació local, prou completa i descriptiva, amb nombrosos exemples de literatura popular de tradició oral, costums, festivitats, topònims, poesia d'autor... i amb bona cosa de gravats, fotografies i partitures. Esta aportació personal a la cultura popular tortosina s'ha vist enriquida i completada recentment amb la publicació de dos obres de l'autor que restaven inèdites com són *Del bon humor tortosí* (2012) –coneguda també amb els títols *La exaltació dels humils* o *Apodos* (Massip 1991: 46) i *Quan lo pare no té pa* (2015), redactades el 1951 (ca.) i el 1908, i editades a cura de Xavier Aixendri, i Joan-Francesc Vidal i Albert Aragonés, respectivament.

Tanmateix, a banda de folklorista, la faceta literària de Moreira també la podem resseguir en els seus articles,¹ poemes, narracions breus... gràcies a les seues col·laboracions en la premsa local, malgrat que, sense dubte, és la seua aportació teatral la gran desconeguda dins de la seua extensa producció literària en haver quedat totalment inèdita. De fet, el nostre lletraferit compta amb una rellevant obra dramaturgica, i tal com reconeixia en una entrevista feta per Antonio Campos (1932) «Tengo estrenados 105 dramas y sainetes», de la qual coneixem quasi una quarantena d'exemples, de marcat tall costumista –temàtica predominant en la seua obra– que va reproduir la filòloga Mari-Àngels Massip i Bonet en la tesi *El lèxic tortosí: Història i present* (1991). Posteriorment, Aragonés & Vidal (2009) han contextualitzat l'obra teatral de Moreira dins de la seua producció literària, la qual ha estat alhora inventariada per estos investigadors.

El present treball mira de donar a conèixer les parèmies que hem identificat en la producció teatral editada per l'esmentada Massip (1991), un treball que s'emmarca dins d'un projecte més ambiciós de catalogació de mostres etnoliteràries de tota l'obra editada de Joan Moreira, la qual iniciarem fa uns anys. En este sentit, i centrats en la paremiologia, ja hem pogut extraure i ordenar totes les mostres que apareixen a *Del folklore tortosí* (1934)² i *De l'humor tortosí* (2012), les quals esperem publicar ben prompte.

1. L'interés per la recopilació de la paremiologia tortosina

1 Aragonés & Vidal (2009: 81-85) comptabilitzen més de 5.000 articles periodístics de l'autor.

2 El paremiòleg Víctor Pàmies i Riudor ha volcat gran part de les mostres que s'hi contenen en Paremiologia catalana comparada digital (PCCD), un web que forma part del seu projecte de recopilació (vegeu les Referències bibliogràfiques).

L'historiador i periodista Enric Bayerri i Bertomeu (Jesús, 1882-1958) és autor d'un interessant pròleg en la seua obra *Refraner català de la comarca de Tortosa* (1936) en el qual fa un repàs de les diverses aportacions que fins la seua època s'havien fet en el camp de l'estudi i la recopilació de la paremiologia local. Sense dubte, i a primera vista, sobta la nòmina de lletraferits que des del segle XVI fins primeries del XX s'hi han mostrat interessats: Cristòfol Despuig (1510-1574), Vicent Garcia «Rector de Vallfogona» (1579-1623), Federico Pastor i Lluís (1845-1923), Josep Vergés i Zaragoza (1862-1927), Francesc Mestre i Noé (1866-1940), Ramon Vergés i Paulí (1874-1938), Josep Querol «Cisquet de Quaderna», Josep-Maria Queralt (de Jesús), Dolors Vergés de Escardó (de Ferreries), Francesc Carbó i Cristòfol (de Roquetes) –guanyadors estos dos darrers d'un concurs de col·leccions de refranys–, així com les aportacions paremiològiques aparegudes en premsa local com *El Radical*, *El Restaurador*, *Correo de Tortosa*, *Heraldo de Tortosa*, *Ara*, *La Zuda*, *Vida Tortosina...* El mateix Enric Bayerri i Joan Moreira clouen esta nòmina d'autors, que podem completar més recentment amb la mateixa tesi de Massip (1991: 115-135), qui arreplega i classifica parèmies de la tradició local tortosina obtingudes en entrevista directa a informants i per buidatge de fonts no sistemàtica, i treballs col·lectius com el de *Dites, cobles i rondalles* (1992) del Servei de Català de Tortosa, la compilació *Refrans i modismes tortosins de Federico Pastor i Lluís publicats al setmanari Libertad (Tortosa, 1908-1910)*³ (2003) feta per Albert Aragonés Salvat o *Cultura popular, folklore i etnologia del Baix Ebre* (2017) de Carles M. Castellà Espuny.

2. La producció teatral de Moreira

Davant la impossibilitat de consultar la totalitat de la producció teatral de Joan Moreira, hem pres com a font referencial del nostre estudi l'esmentat treball de Massip (1991). En total, s'hi compilen trenta-nou composicions⁴ procedents de

3 Consultable en <<https://usuaris.tinet.cat/aragones/webrefranspastor/>> [data de consulta: maig de 2021]

4 Els títols i dates de redacció i/o estrena són els següents: *Paquita Ruella o quan sirà el Nadal del ric* (1913) (p. 1-4), *Llops i ovelles* (1918) (p. 5-23), *Dolçures i guiripigues* (1920) (p. 24-39), *Fa més qui vol que qui pot, diu lo ditxo* (1928) (p. 40-51), *Veneno mortal* (1928) (p. 52-90), «Un panoli tortosí» (1928) (p. 91-102), *La crisis* (s.d.) (p. 103-124), «Qui no guarda quan té, no minja quan vol» (1928) (p. 125-132), *Jericó salvat o la trompeta va fer figa* (1913) (p. 133-163), *Un dentiste americà o dos dotzenes d'emboïcs* (1914) (p. 164-207), *Qui bé sembla, bé cull* (1915) (p. 208-226), *Rafelet de pacrí* (s.d.) (p. 227-231), *Fabià tonyina* (s.d.) (p. 232-236), *Gutierrez igual ratera o un municipal valent* (1913) (p. 237-242), *Un invent maravil·lós* (s.d.) (p. 243-249), *Peret de poca temor* (1936) (p. 250-258), *Algo... sério, dit en broma* (1912) (p. 259-262), *Porro no me lo maltratas* (1912) (p. 263-270), «I tot per una sardina...!» (1912) (p. 271-276), *Tot per ser curt de vista* (1913) (p. 277-281), *Per no disfressar-me de titot* (1913) (p. 282-286), *La gaita màgica* (1914) (p. 287-291), *Entremés* (1916) (p. 292-296), *Coses sèries dites en broma* (1918) (p. 297-303), *No vull ser més nano* (s.d.) (p. 304-306), *Encara queden de tontos o un pegot aprofitat* (s.d.) (p. 307-325), *Les dos banderes* (s.d.) (p. 326-345), *Cada ovella en sa parella* (s.d.) (p. 346-397), *Utilitat de lo inútil* (1916) (p. 398-419), *Aucells i cireretes* (s.d.) (p. 420-430), *Pobre Quico*

l'arxiu de l'autor i de la Biblioteca de Catalunya, entre les quals hi ha trenta-cinc peces teatrals i quatre composicions poètiques titulades «Y tot per una sardina» (1912), «Un panoli tortosí» (1928), «Qui no guarda quan té, no minja quan vol» (1928) –les tres dialogades– i «Lo Cremat» (sense data). A pesar del nom «drama» amb el qual s'hi refereix, les seues obres no están exemptes d'humorisme, per la qual cosa tant l'autor com la premsa del moment les batejarà i subtitularà amb denominacions com ara *ensaig dramàtic*, *humorada*, *sainet*, *joguina*; *diàleg fet a cops de puny*, *fantasía lírica*, *poca-substància representable*, *semidiàleg*... (Aragónés; Vidal 2009: 78) i altres com *contalla*, *cuento*, *humorada vaudevillesca*, *bunyor dialogat*, *monòleg/entremés representable i xulable*, *comèdia de costums* i *passa-temps*.

3. Les parèmies en les obres teatrals de Moreira

Moreira, que es refereix als exemples paremiològics com a «parèmies i sentències», «dixos i refrans» i «parèmies i aforismes», tal com llegim en *Del folklore tortosí* (1934: 147, 152, 156), es farà servir d'estos com un recurs estilístic en les seues obres teatrals, tal com feu, per exemple, el valencià Estanislau Alberola Serra, autor de la comèdia *L'amo i senyor o Refranera valenciana* (1927) i del *Refraner valencià* (1929).

Pel que fa als materials paremiològics i fraseològics, n'hem inventariat cent huitanta-tres mostres –sense comptar-ne les variants ni unes poques locucions, que també assenyalem, entre elles, cent setanta-nou de catalanes, dotze de castellanques i tres bilingües, en una dotzena de les seues obres: *Llops i ovelles* (1918) (Massip 1991: 5-23), amb un exemple; *Fa més qui vol que qui pot, diu lo ditxo* (1928) (Massip 1991: 40-51), amb quaranta-quatre exemples, *Veneno mortal* (1928) (Massip 1991: 52-90), amb nou exemples; «Qui no guarda quan té, no minja quan vol» (1928) (Massip 1991: 125-132), amb tres exemples, *Qui bé sembla, bé cull* (1915) (Massip 1991: 208-226), amb dos exemples; *Poro no me lo maltratas* (1912) (Massip 1991: 263-270), amb un exemple; *Cada ovella en sa parella* o *Les peripècies d'un casori* (s. d.) (Massip 1991: 346-397), amb quaranta-un exemples; *Utilitat de lo inútil* (1916) (Massip 1991: 398-419), amb quaranta-tres exemples; *Tararà i tararú, tot ve a ser u* (1926) (Massip 1991: 457-477), amb quaranta-nou exemples; *La llum de la vida* (s. d.) (Massip 1991: 478-498), amb set exemples; *A consciència tranquil·la, cara contenta* (1920) (Massip 1991: 528-546), amb un exemple; *No hi ha bon olla en aigua sola* (1925) (Massip 1991: 553-565), amb quaranta exemples; i *Panderos i fabriols o Lo naixement del bon Jesuset* (s.d.) (Massip 1991: 566-584), amb trenta-dos exemples.

De fet, la rellevància de les parèmies en l'obra de Moreira la podem observar

(s.d.) (p. 431-456), *Tararà i tararú, tot ve a ser u* (1926) (p. 457-477), *La llum de la vida* (p. 478 - 498), *Dos tios, un nebot i dos herències* (1913) (p. 498-527), *A consciència tranquil·la, cara contenta* (1920) (p. 528-546), *Història d'un barret de palla contada per ell mateix* (1915-1920 ca.) (p. 547- 552), *No hi ha bon olla en aigua sola* (1925) (p. 553-565), *Panderos i fabriols o Lo naixement del bon Jesuset* (s.d.) (p. 566-584) i «Lo cremat» (s.d.) (p. 585-586).

no només en els títols d'algunes de les obres analitzades, sinó també en alguns dels seus personatges com ara Miquel en *Fa més qui vol que qui pot, diu lo ditxo*, Rafel en *Veneno mortal*, Peret en *Cada ovella en sa parella*, Ramon en *Utilitat de lo inútil*, Miquel en *Tararà i tararú, tot ve a ser u*, Miquelet en *No hi ha bon olla en aigua sola* i Eglon en *Panderos i fabriols*, que les fan servir amb profusió. Moreira, si fem cas de la transcripció Massip, les escriu entre cometes i amb cursiva. De fet, també marca així algunes locucions i frases fetes que, sense ser exhaustius, també incloem al final del nostre repertori.

3.1. Criteris de citació i transcripció

Cada parèmia va acompanyada del següent sistema de citació: primer farem constar la data de redacció o estrena de la peça teatral entre claudàtors –no necessàriament estes apareixeran seguint un orde cronològic, ja que seguim la disposició de Massip en la seua tesi–, i en el cas de no tindre-la, d'una lletra referencial que li hem assignat. Tot seguit, apareix la cita bibliogràfica (Massip 1991: pàgina). Estes són les obres i les referències respectives que farem servir entre claudàtors:

Poro no me lo maltratas = 1912

Qui bé sembra, bé cull = 1915

Utilitat de lo inútil = 1916

Llops i ovelles = 1918

A consciència tranquil·la, cara contenta = 1920

No hi ha bon olla en aigua sola = 1925

Tararà i tararú, tot ve a ser u = 1926

Fa més qui vol que qui pot, diu lo ditxo = 1928a

Veneno mortal = 1928b

«Qui no guarda quan té, no minja quan vol» = 1928c

Cada ovella en sa parella = C

La llum de la vida = L

Panderos i fabriols o Lo naixement del bon Jesuset = P

Quant a la nostra transcripció, actualitzem tant l'ortografia com la puntuació de totes les mostres, ja siguen les d'estes fonts teatrals com algunes incloses en *Del folklore tortosí*, amb les quals les comparem a nota de peu de pàgina. Tot i que respectem el lèxic tortosí no normatiu emprat per l'autor, i no fem cap substitució, hem afegit algun petit canvi ortogràfic com ara l'afegit d'una *l*, que és muda, en el mot *altre* i derivats, la reducció del grup *ig* a *g* (*paigés* > *pagés*, *galleija* > *galleja*) i la transcripció amb *o*- del diftong *au*- (*auvella* > *ovella*) i amb *j* –i no *i*– del pronom *jo* i l'adverbi *ja*. Quant a la inestabilitat vocàlica substituïm la *a*- per *-e* en mots com *entén*, i escrivim *ho* en comptes de *hu*, però respectem la vocal en mots com

jamega, llerg, estigue, ginoll, sirà, cullita... Pel que fa als exemples en castellà, els transcrivim en cursiva així com els castellanismes⁵ i alguna veu macarrònica (ex.: *crestió*) que trobem en els textos catalans i també els catalanismes dels pocs textos castellans, ja siguin estos lèxics, com les formes dialectals no normatives, o fonètics, com ara les veus castellanques amb grafia *c* o *qu* (que no marquem amb cursiva) tal com pronunciaven els tortosins el so de la *j* i *g* castellanques (ex. *coquerá, hico*). Ocasionalment, entre claudàtors, hem fet notar alguna veu de la mostra que hi faltava, i amb un asterisc, al principi, aquells textos –noranta-quatre en total– que localitzem també en *Del folklore tortosí* (1934).

A

A boca tancada no entren mosques [1925] (Massip 1991: 563). Vegeu A boca tancada, no hi entren mosques.

*A boca tancada, no hi entren mosques [C] (Massip 1991: 374). Vegeu A boca tancada no entren mosques.

*A casa de dona rica, ella mana i ella crida [C, P] (Massip 1991: 361, 569)

*A casa empenyada, no hi entra la bona anyada [1928a, 1925] (Massip 1991: 48, 557)

*A casar, a culades s'hi pot anar [C] (Massip 1991: 361)

*A consciència tranquil·la, cara contenta [1926, 1920, 1925] (Massip 1991: 475, 528, 556)

A *Dios rogando y...* (incomplet) [1918] (Massip 1991: 11)

A ferrer en barbes, a la lletra en baves [1925] (Massip 1991: 561)

A més tros, més mos [1926] (Massip 1991: 469)

*A qui no li sobre rosegó, que no crie gos [P] (Massip 1991: 569)

A so de tabals, no s'agafen llebres [1916] (Massip 1991: 406)

A *tales padres, tales hicos* [1916] (Massip 1991: 412)

*Acamina com los vells i arribaràs com los jóvens [1916, 1925] (Massip 1991: 401, 556)

Al pagés, cols [1925] (Massip 1991: 559)

*Alcança qui no es cansa [1928a, 1926, 1925] (Massip 1991: 51, 466, 561)

Als músics vells sempre els queda el compàs [1926, 1925] (Massip 1991: 403, 563)

Als sants i als minyons no els prometis que no els dons⁶ [1925] (Massip 1991: 470)

Antes que te cases, mira lo que haces [1916, P] (Massip 1991: 401, 569)

Ara que m'hi trobo, cada dia hi fos [1926] (Massip 1991: 468)

Arbres a la partició, arranca'ls que siran la teua perdició [1928a] (Massip 1991: 42)

5 Hem consultat expressament tant el *Diccionari de la Llengua Catalana* (DIEC) de l'Institut d'Estudis Catalans com el *Diccionari Normatiu Valencià* (DNV) de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

6 Sembla un refrany al·lòcton per les formes emprades (*prometis, dons, minyons*).

B

Bien te quiero, bien te quiero, pero no te doy mi dinero [1928a, C] (Massip 1991: 45, 364). Vegeu *Bien te quiero, bien te quiero, poro no te doy mi dinero*.

Bien te quiero, bien te quiero, poro no te doy mi dinero [1925] (Massip 1991: 564). Vegeu *Bien te quiero, bien te quiero, pero te doy mi dinero*.

*Boja per boja que porte [1916, 1925] (Massip 1991: 401, 558)

*Bord i mula, sempre en fan una⁷ [1915, 1915] (Massip 1991: 211, 223)

*Burro que em porte i no cavall que m'arrastre [1916] (Massip 1991: 408)

C

Cada ovella en sa parella [C, C] (Massip 1991: 346, 396)

*Cada u es mata les puces com pot [C] (Massip 1991: 364)

Casa't Pere que mal any t'espere [C] (Massip 1991: 361)

Crit a l'altar, fum a la trona, gallina a l'olla [C] (Massip 1991: 364)

Cuando los mudos hablan, licencia de Dios tendrán [1916] (Massip 1991: 410).

Vegeu *Cuando los mudos hablan, llicència de Dios tendrán*.

Cuando los mudos hablan, llicència de Dios tindran [1926] (Massip 1991: 473).

Vegeu *Cuando los mudos hablan, licencia de Dios tendrán*.

D

*D'allà on no n'hi ha, no en raja [1926] (Massip 1991: 473)

*D'hora en hora, Déu millora [1926] (Massip 1991: 470)

D'un avió, face dos *mandados* [1926] (Massip 1991: 471). Vegeu D'un avió, volia fer dos *mandados*.

D'un avió volia fer dos *mandados* [1928b, 1916] (Massip 1991: 55, 401). Vegeu

D'un avió, face dos *mandados*.

D'un tiro, mate dos pardals [1926] (Massip 1991: 471)

De la panxa surt la dansa [L] (Massip 1991: 490)

De lo que hablamos, predicamos [L] (Massip 1991: 482)

*De *lo* que no entengues, ni en compres ni en vengues [1928a, 1926] (Massip 1991: 43, 459)

De tota pedra es fa bon marge [1928a] (Massip 1991: 45)

*De savis i de vells és escoltar i donar bons consells⁸ [C] (Massip 1991: 364)

*Déu consent però no per sempre [1928a, 1925] (Massip 1991: 44, 555)

*Déu dóna el fred segons la roba [1926] (Massip 1991: 470)

*Déu mai pega en les dos mans [1928, 1916] (Massip 1991: 45, 419). Vegeu Déu no ferix en les dos mans.

Déu no ferix en les dos mans [1926] (Massip 1991: 466). Vegeu Déu mai pega en les dos mans.

7 Variant: *Bord i mula, cada dia muda* o *Bord i mula, cada dia en fa una* (1934: 157; 1979: 151).

8 Variant: *De savis i de vells, has de preferir els consells* (1934: 157; 1979: 151).

[Déu] quan dona la llaga, ja prepara la medicina [1916] (Massip 1991: 419). Vegeu Déu quan te dona la llaga, te dona la medicina.

Deú quan te dona la llaga te dona la medicina [1928a, 1926] (Massip 1991: 45, 466). Vegeu [Déu] quan dona la llaga, prepara la medicina.

Dios tiene una caña que si no te coque hoy, te coquerá mañana [1928a] (Massip 1991: 44)

*Dolenta és la *crestió* que necessita de misericòrdia⁹ [1926] (Massip 1991: 462)

Dones i burros, condemnaió d'ànimes [1928, C, 1926, L, P] (Massip 1991: 43, 391, 459, 481, 570)

E

Equemplos del mal maestro sacan al hico siniestro [1928, P] (Massip 1991: 41, 569)

El dia que et cases, et mates o et salves [P] (Massip 1991: 569)

El que no passa en un any, passa en un ai [P] (Massip 1991: 569)

Els ditxos són com les cireres, n'estires un i estires un carroll [1928b] (Massip 1991: 55)

Els metges són com los paraigües baratos que només servixen quan no plou [C, 1916] (Massip 1991: 374, 403)

Els testos se semblen a les olles [1928a, 1916] (Massip 1991: 41, 412)

En dir les veritats, se perden les amistats [P] (Massip 1991: 569)

Entre el bé i el mal, no hi ha al *canto* d'un ral [1926] (Massip 1991: 470)

Estudiants, músics i soldats són pitjors que dimonis escoats [1926] (Massip 1991: 463-464)

F

Fa més qui vol que qui pot [1928a, 1928a, 1928a, 1925] (Massip 1991: 40, 45, 50, 561)

*Fes *lo* que l'amo mana i t'assentarà *en* ell a taula [P] (Massip 1991: 582)

Fes-ne cent i arran una, com si res haguesses fet [1926] (Massip 1991: 475)

*Fill ets, fill siràs, tal com faces, tal hauràs [C, 1916, 1925, P] (Massip 1991: 364, 463, 555, 569). Vegeu Tal faràs, tal hauràs.

*Fills i coloms, los molts són pocs [1928, 1916] (Massip 1991: 45, 401)

*Forta és la roca, però més qui la derroca [1928, 1925] (Massip 1991: 51, 564)

*Fum a l'altar, crits a la trona, gallina a l'olla [1928, P] (Massip 1991: 51, 582)

G

*Gènit i figura, *hasta* la sepultura¹⁰ [1916, 1925] (Massip 1991: 403, 563)

*Gos fart, no caça [1926] (Massip 1991: 466)

⁹ Variant: *Dolent és lo pleit que necessita misericòrdia* (1934: 158; 1979: 152).

¹⁰ Variant: *Gènit i figura dasta la sepultura* (1934: 159; 1979: 153).

J

- *Ja em cansa la tardança [1928] (Massip 1991: 51)
- *Jo si et *pedrico* és perquè t'estimo [P] (Massip 1991: 569)

L

L'arròs, lo peix i el pi, naixen a l'aigua i moren al vi [C, 1916, 1925] (Massip 1991: 360, 409, 555)

- *La cabra pels seus pecats porta els ginolls pelats [P] (Massip 1991: 569)
- *La coça de la *iegua* no fa mal al *potro* [1926] (Massip 1991: 473)
- *La culpa de l'ase no la faces pagar a l'*aubarda*¹¹ [P] (Massip 1991: 569)
- *La mar com més té, més brama¹² [L] (Massip 1991: 489)
- *La pedra que un tonto tira al pou, cent savis no la trauen¹³ [1925, P] (Massip 1991: 562, 569)

La pràctica trau mestres [P] (Massip 1991: 568)

- *La sang sense foc fa bull¹⁴ [1928b] (Massip 1991: 75)
- *La temor guarda la vinya [C](Massip 1991: 378)
- *La veritat és filla del temps [1928a] (Massip 1991: 51)
- La vida l'hem de passar a *tragos* [P] (Massip 1991: 568)
- *Les bones paraules unten, les males punxen¹⁵ [1925] (Massip 1991: 464)
- Les coses clares i el *xacolate* espés [1926] (Massip 1991: 459)
- *Les mans a la roda i els ulls a la porta [1916] (Massip 1991: 402)
- *Llaurat de burros, sembrat de xiquets, cullita de pets [1916] (Massip 1991: 413)
- *Llerg camí, una palla pesa [1928a] (Massip 1991: 51)
- *Lo consell de la dona és poc, però qui no l'escolta és un boig¹⁶ [1928a] (Massip 1991: 50)

- *Lo dia que et cases, o et mates o et salves [1916] (Massip 1991: 401)

Lo fart no es cuida del *djú* [P] (Massip 1991: 571)

Lo mal del veí fa de bon passar [1925] (Massip 1991: 558). Vegeu Lo mal dels altres fa de bon passar.

Lo mal dels altres fa de bon passar [C] (Massip 1991: 360). Vegeu Lo mal del veí fa de bon passar

Lo mal guanyat, prompte està gastat [1925] (Massip 1991: 555)

- *Lo massa vi, ni guarda secret ni paraula complix [P] (Massip 1991: 568)

Lo millor mestre, la fam [1926] (Massip 1991: 464)

- *Lo preguntar no és errar [1926] (Massip 1991: 476)

11 Variant: *La culpa de l'ase no l'ha de pagar l'aubarda* (1934: 159; 1979: 153).

12 Variant: *La mar quan més ti, més brama* (1934: 160; 1979: 153).

13 Variant: *La pedra que un tonto tira a un pou, cent savis no la trauen* (1934: 159; 1979: 153).

14 Variant: *La sang sense foc bull* (1934: 160; 1979: 154).

15 Variant: *Les bones paraules unten, les urses sempre punxen* (1934: 161; 1979: 155).

16 Variant: *Lo consell de la dona és bo, però qui no el seguix és boig* (1934: 155; 1979: 149).

Lo que és de Déu a la cara es veu [1928a] (Massip 1991: 51)
 Lo que haigues de vendre no ho dugues a *empenyar* [1928a] (Massip 1991: 44)
 Lo que ha naxcut per a xavo, mai pot arribar a *quarto* [1926] (Massip 1991: 472)
 *Los comptes barrejats tots surten a catorze [1926] (Massip 1991: 475)
 Los cops, *lo darrer* [C] (Massip 1991: 389)
 Los fills dels gats cacen rates [1928a, 1928b, P -incomplet-] (Massip 1991: 41, 57, 569)
 *Los mals *tragos*, passar-los prompte [C] (Massip 1991: 378)
 Los paresnostres m'han fet perdre les avemaries [1928a, 1926] (Massip 1991: 42, 468)

M

*Més fa qui vol que qui pot [1928a, 1928a] (Massip 1991: 45, 51)
 *Més fa resar la temor que cent sermons [C] (Massip 1991: 376)
 *Més força amor, que rigor [1925] (Massip 1991: 564)
 Més pot arribar a saber un burro viu, que un savi mort [1925] (Massip 1991: 560)
 *Més val cara roja que cor negre [1928a] (Massip 1991: 47)
 *Més val pa *en* amor que gallina *en* furor¹⁷ [1916] (Massip 1991: 416)
 *Més val ser cap de sardina que coa d'esturió¹⁸ [P] (Massip 1991: 569)
 Més val un ja ho tinc fet, que sis ja ho faré [C] (Massip 1991: 378)
 *Minjar i rascar, tot és començar¹⁹ [1926] (Massip 1991: 469)
 *Mòriga Marta, mòriga farta [1926] (Massip 1991: 460)

N

*Ni per riquesa galleja, ni per *probesa* acatxapa²⁰ [1926, 1925] (Massip 1991: 466, 555)
 No es pot repicar i anar a la processó [1928a, 1916] (Massip 1991: 55, 401)
 *No està feta la mel per a la boca de l'ase [1925] (Massip 1991: 562)
 *No hi ha bon[a] olla *en* aigua sola [1926, 1925, 1925] (Massip 1991: 466, 553, 564). Vegeu No hi ha olla *en* aigua sola.
 No hi ha burro que entropesse dos vegades en la mateixa pedra (Massip 1991: 402)
 *No hi ha mal que per bé no vingue²¹ (Massip 1991: 466)
 *No hi ha més mal tap, que el de la mateixa fusta (Massip 1991: 51)
 No hi ha olla *en* aigua sola [C, 1916] (Massip 1991: 377, 417). Vegeu No hi ha bon[a] olla *en* aigua sola.

17 Variant: *Més val pa en amor que gallina en rigor* (1934: 162; 1979: 156).

18 Variant: *Més val ser cap de sardina que cap d'esturió* (1934: 162; 1979: 156). No consta en el PCCD.

19 Variant: *Minjar i rascar, sols vol començar* (1934: 163; 1979: 156).

20 Variant: *Ni per riquesa gallejar, ni per pobresa acatxapar* (1934: 163; 1979: 156).

21 Variant: *No hi ha mal que no porte algun bé* (1934: 163; 1979: 157), i emparentat amb *No hi ha mal que cent anys dure, ni bé que no s'acabe* (1934: 164; 1979: 157).

*No hi ha pitjor mal que el descontent de cada qual [1926] (Massip 1991: 466)
 *No hi ha pitjor sord que el que no vol escoltar²² [1928a, C] (Massip 1991: 43, 359)
 No hi ha res al món que espavile més que la fam [1926] (Massip 1991: 466)
 No hi ha res més atrevit que la ignorància [1926] (Massip 1991: 473)
 *No pot ser el corb més negre que les ales [1916] (Massip 1991: 417)
 No sempre que hi ha un ram és senyal de taverna [C] (Massip 1991: 362)

O

Obras son amores, no buenas razones [C] (Massip 1991: 377)
 *Ovella que bela, perd lo mos [1926] (Massip 1991: 466)

P

*Palla vella prompte s'encén [1928a, 1916] (Massip 1991: 55, 401)
 Parlar sense pensar és tirar sense apuntar [C, 1916] (Massip 1991: 370, 411)
 *Patada de pagés, no fa mal a res [1926] (Massip 1991: 473)
 *Per a l'amor i la mort, res no hi ha fort²³ [1928c] (Massip 1991: 50)
 Pesa més una onça de sang que una roba d'amistat [C] (Massip 1991: 364). Vegeu
 Val més onça de sang que...
 *Pobresa no és vilesa [1926] (Massip 1991: 466)
 Primer se troba a un *embustero* que a un coixo [1916] (Massip 1991: 408)
 *Prompte i bé es van barallar [1916] (Massip 1991: 414)

Q

*Quan al pobre afaiten per l'amor de Déu, les estrelles veu²⁴ [C] (Massip 1991: 464)
 Quan Déu vol, en tots los vents plou [1928a, 1916, 1925] (Massip 1991: 50, 419, 564)
 Quan lo dia creix, lo fred naix [P] (Massip 1991: 568)
 Quan lo riu puja de pressa, du l'aigua bruta [1925] (Massip 1991: 555)
 Qui al casar-se ho encerta, la fossa oberta²⁵ [C, 1916] (Massip 1991: 361, 401).
 Vegeu Qui al casar-se ho encerta, té la sort feta, si no, la fossa oberta.
 Qui al casar-se ho encerta, té la sort feta, si no, la fossa oberta²⁶ [P] (Massip 1991: 569).
 Vegeu Qui al casar-se ho encerta, la fossa oberta.
 *Qui bé sembla, bé cull²⁷ [1915] (Massip 1991: 208)
 Qui busca el que vol, troba el que no vol [1928a] (Massip 1991: 41)

²² Variant: *No hi ha pitjor sort que el que no vol escoltar, ni pitjor cego que el que no vol vore* (1934: 163; 1979: 156).

²³ Variant: *Per a l'amor i la mort no hi ha res fort* (1934: 164; 1979: 157).

²⁴ Variant: *Quan a un pobre afaiten per l'amor de Déu, les estrelles veu* (1934: 164; 1979: 159).

²⁵ Variant: *Qui al casar-se ho encerta, ti la sort feta, si ho erra, la fossa oberta* (1934: 166; 1979: 149). Apareix fragmentàriament en una tornada popular que diu: *Ai, quin sol, quin sol, ai quin sol saleró, qui es casa i ho encerta ja ti feta la sort / si al casar ho encertes, ja tins feta la sort* (1934: 31-32; 1979: 30).

²⁶ Vegeu nota anterior.

²⁷ Variant: *Qui sembla, cull* (1934: 165; 1979: 159).

Qui corre entropessa i qui entropessa va a perill de trencar-se una peça [1925] (Massip 1991: 556)

Qui de canyes fa flautes i de dones fa cabal, un gorro i a l'hospital [1928a, C, 1916, 1926, L, P] (Massip 1991: 43, 377, 406, 459, 481, 570)

*Qui de dones se fia, espardenyes quan plou [1928a, C, C, 1926, L, P] (Massip 1991: 43, 359, 391, 459, 481, 570)

Qui de jove no treballa i treballant no estalvia, quan és vell dorm a la palla [1928c] (Massip 1991: 132)

Qui de l'enemic se plany, mor a les seues mans [C] (Massip 1991: 377)

*Qui dia passa, any empeny [1928c, 1926] (Massip 1991: 127, 466)

*Qui diu *lo* que vol, se sent *lo* que no vol [C] (Massip 1991: 391)

Qui dona *lo* que té no està a més obligat si ho dona de bona voluntat [1925] (Massip 1991: 575)

*Qui et dona un os, no et voldria vore mort²⁸ [1916] (Massip 1991: 402)

Qui et voldrà bé, et farà plorar [C, P] (Massip 1991: 361, 569)

Qui fuig de Déu, corre debades [1928a, 1925] (Massip 1991: 44, 556)

*Qui juga en canyetes, se fa tallets [1928a, P] (Massip 1991: 41, 569)

*Qui minja, no disputa [1926] (Massip 1991: 469)

*Qui molt corre, prompte es para [1916, 1925] (Massip 1991: 401, 555)

Qui molt escarba, troba *lo* que vol [1916] (Massip 1991: 407)

Qui no apanya la sola teula, ha d'apanyar la casa entera [C] (Massip 1991: 377)

Qui no guarda quan té, no minja quan vol²⁹ [1928c] (Massip 1991: 125)

*Qui no té vergonya tot lo món és seu³⁰ [1925] (Massip 1991: 555)

*Qui no vulgue pols que no vaigue a l'era [1928a] (Massip 1991: 41)

Qui renta el cap a l'ase, perd lo sabó i perd el temps [C] (Massip 1991: 360)

Qui té a Déu ho té tot [1928a] (Massip 1991: 46)

Qui té la burra i la ven, ella s'entén [1928a, 1928b, C, 1925, P] (Massip 1991: 42, 86, 374, 563, 569)

*Qui te la terra, té la guerra [1925] (Massip 1991: 556)

*Qui té sènia i dona, no té hora bona [C, 1916, L, P] (Massip 1991: 391, 401, 481, 570)

*Qui tot ho vol, tot ho perd [1928b, 1916, 1925] (Massip 1991: 55, 401, 561)

Quien mal anda... és que va coixo [1928a] (Massip 1991: 569)

Quien mal anda, mal acaba [1928a] (Massip 1991: 41)

Quien toma el mal por su gusto, vaya al demonio a quecarse [1928a, 1925] (Massip 1991: 50, 556). Vegeu *Quien toma mal por su gusto vaya al dimonio a quecarse*.

Quien toma mal por su gusto vaya al dimonio a quecarse [1928a] (Massip 1991: 50). Vegeu *Quien toma el mal por su gusto, vaya al demonio a quecarse*.

Quien tuvo, retuvo [1916, 1925] (Massip 1991: 403, 563)

²⁸ No apareix al PCCD malgrat que una variant d'esta parèmia catalana hi té una entrada pròpia.

²⁹ Variant: *Qui no estuvia quan té, no minja quan vol* (1934: 165; 1979: 159).

³⁰ Variant: *Qui no ti vergonya tot lo món és seu* (1934: 165; 1979: 158).

R

Rates i escolans, s'agafen en formatge [1916] (Massip 1991: 406)

S

Sap més burro viu que savi mort [1928a] (Massip 1991: 43)

*Si n'hi ha dalt, *ne* cauen³¹ [1916] (Massip) 1991: 404)

T

Tal faràs, tal hauràs [1925] (Massip 1991: 564). Vegeu Fill ets, fill siràs, tal com faces, tal hauràs.

*Tant ramal li dones a la burra que va a rebolcar-se pel blat del veí³² [1926] (Massip 1991: 475)

*Tant va el cànter a la font que acaba per trencar-se³³ [1928a, C, P] (Massip 1991: 41, 375, 569)

*Tará i tarará, tot ve a ser u [1926, 1926] (Massip 1991: 457, 477)

*Tot ho veigam, *menos* guerra i fam [1916, 1925] (Massip 1991: 404, 463)

Totes les bromes porten aigua (Massip 1991: 375, 378)

Tururut, qui *jamega* ja ha rebut [1925] (Massip 1991: 556)

U

Un home que no fuma, un home que no beu, un home tan miquetes, un home tan ximplet, tira'l contra la paret [C] (Massip 1991: 389)

*Un ull a l'olla i l'altre a la gata [C, 1916] (Massip 1991: 378, 402)

*Una ànima sola, ni canta ni plora [1916] (Massip 1991: 401)

Una desgràcia mai va tot sola [C] (Massip 1991: 374)

*Una flor no fa maig [1926] (Massip 1991: 472)

V

Val més burro que em porte que cavall que m'arrastre [P] (Massip 1991: 569)

Val més cara roja que cor negra [C] (Massip 1991: 377)

Val més mala avenència que bona sentència [1926] (Massip 1991: 462)

Val més onça de sang que... (incomplet) [1928a] (Massip 1991: 45). Vegeu Pesa més una onça de sang que una roba d'amistat.

Frases fetes i locucions

Això són figues d'un altre paner [1915] (Massip 1991: 267)

Estar al plat i a les tallades [1928b] (Massip 1991: 55). Vegeu Voler estar al plat i a les tallades.

31 Variant: Si n'hi ha dalt, sempre en cauen (1934: 166; 1979: 159).

32 Variant: Tant ramal li dones al burro que se'n va al blat del veí (1934: 167; 1979: 160).

33 Variant: Tant va el cànter a la font que per fi es trenca (1934: 167; 1979: 160).

Paréixer «lo maestro de las sentencias»: Pareixo «lo maestro de las sentencias» [1926] (Massip 1991: 466)
Saber més ditxos que Sanxo Panza: Sap vosté més ditxos que Sanxo Panza [1926] (Massip 1991: 466)
Sortir de polleguera: Surtiu de polleguera [1926] (Massip 1991: 467)
Traure faves d'olla: *Traeu faves d'olla avui³⁴ [1916] (Massip 1991: 467)
Voler estar al plat i a les tallades: Volia estar al plat i a les tallades [1916] (Massip 1991: 401). Vegeu *Estar al plat i a les tallades*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARAGONÉS SALVAT, A.; VIDAL I ARASA, J. (2009): «L'obra musical, folklòrica i literària de Joan Moreira», *Recerca*, núm. 13, p. 49-86.
- BAYERRI, E. (1936): *Refraner català de la comarca de Tortosa*, Tortosa, La Gráfica.
- CAMPOS Y SAPIÑA, A. (1932): «Entreviu semanal. Una charla con D. Juan Moreira Ramos. Escritor de costumbres tortosinas», *Heraldo de Tortosa*, núm. 2538 (26/09/1932), p. 1.
- MASSIP I BONET, M.-À. (1991): «El lèxic tortosí: història i present», tesi doctoral dirigida per J. VENY I CLAR, Universitat de Barcelona, 3 vols <<http://www.tdx.cat/TDX-0112109-153232>> [data de consulta: maig de 2021]
- MOREIRA, J. (1934): *Del folklore tortosí*, 1a edició, Tortosa, Imprenta Querol.
- (1979): *Del folklore tortosí*, 2a edició, Tortosa, Cooperativa Gráfica Dertosenense.
- PAREMIOLOGIA CATALANA COMPARADA DIGITAL <<https://pccd.dites.cat/>> [data de consulta: maig de 2021]

34 Variant: *Traure faves d'olla* (1934: 167; 1979: 160).